

מקח טעות בזמן המשנה והגמרא

בברייתא במסכת חולין, אשר הובאה גם במסכת כתובות, נאמר:

"המוכר בהמה לחברו לטבחה ושחטה ונמצאת טריפה, - אם נודע בוודאי שהיתה טריפה כשלקחה, כגון שנקבו בית הכוסות והוגלד פי המכה, שאז ידוע שיש לו ג' ימים שניקב, אם קנה תוך ג' ימים - הוי מקח טעות וצריך להחזיר הדמים"¹.

הברייתא עוסקת באדם שקנה בהמה למטרת שחיטה, אך לאחר שרכש את הבהמה, ולאחר ששחט אותה, היא נמצאת טריפה ואסורה באכילה. ברור שקונה המבקש לרכוש בהמה עבור שחיטה איננו מעוניין לקבל בהמה שהיא טריפה, ושאסור לאכול אותה, ובברייתא נאמר כי מום שכזה שנפל בבהמה, הגורם לבהמה להיות טריפה, נחשב למקח טעות, וזאת כאשר ברור כי המום כבר היה קיים בשעת המקח.

מדברים אלה עולה, כי כאשר הקונה איננו יודע על המום שנפל במקח, הדבר נחשב למקח טעות והוא רשאי לבטל את המקח ולדרוש את החזרת התשלום ששילם עבור המקח. אולם בספרות דקדקו מהדוגמה שהובאה בברייתא, כי מקח טעות במקרה זה הוא לא רק כאשר המוכר ידע על הטעות של הקונה, אלא גם במקרה שבו ברור כי גם המוכר לא ידע אודות המום². בדוגמה שהובאה בברייתא ברור כי המוכר לא ידע אודות המום שאיננו ניכר אופן חיצוני בבהמה, ומדובר בטעות משותפת של המוכר ושל הקונה, ובכל זאת נקבע בברייתא כי מדובר במקח טעות.

דין מקח טעות יכול לחול לפי הגמרא גם במקרה של אונאה. המונח "אונאה" איננו מתייחס בהכרח למום שנפל במקח, אלא לכל מקרה שבו המחיר שנקבע עבור המקח, אותו שילם הקונה למוכר, שונה מהמחיר ה"אמיתי" של המקח. ניתן לומר אם כן כי מום שנפל במקח הוא אפוא מקרה פרטני של דין האונאה הכללי, שכן ברור כי אילו המום היה ידוע והיה מגולם במחיר, אשר היה זול יותר בעקבות המום, הדבר לא היה נחשב למקח טעות.

עם זאת, לפי הגמרא לא כל מקרה של אונאה ייחשב למקח טעות, שניתן בגינו לבטל את המקח. בהקשר זה מבחינה הגמרא בין שיעורים שונים של אונאה לעניין התוצאה המשפטית של האונאה. עניין זה נקבע במסכת בבא מציעא כך:

"אמר רבא יותר משתות - בטל מקח; שתות - קנה ומחזיר אונאה. זה וזה בכדי שיראה לתגר או לקרובו"³.

משמעות הדברים היא, כי אילו המחיר שנקבע עבור המקח חורג ביותר משישית ממחירו ה"אמיתי" של המקח, דין המקח להתבטל. אך כאשר המחיר שנקבע עבור המקח חורג בשיעור שעד שישית ממחיר ה"מקח", וכל שכן פחות משישית, המקח קיים אך המוכר חייב להשיב את היתרה שקיבל - היינו את שיעור ה"אונאה". לגבי שני המקרים - גם של אונאה בשיעור העולה על שישית וגם באונאה בשיעור של עד שישית - נקבע כי הזכות לבטל את המקח (במקרה של אונאה ביותר משישית) והזכות לקנות ולדרוש את החזרת האונאה (במקרה של אונאה של עד שישית) היא רק בתוך הזמן של "בכדי שיראה לתגר או לקרובו". כלומר, עד הזמן שבו אמור היה הקונה להראות את המקח לאדם מומחה שיוכל להעמיד אותו על המחיר הגבוה ששילם עבור המקח. לאחר שעבר פרק הזמן הזה שבו היה הקונה אמור להראות את המקח לאדם

¹ חולין, נ, ב; כתובות, עו, ב.

² הרב מרדכי רלב"ג, "מקח טעות ואונאה", תחומין - תורה חברה ומדינה כב (תשס"ב). 280. 281.

³ בבא מציעא, נ, ב.

מומחה, לא יוכל הקונה לדרוש את ביטול המקח או את החזרת האונאה, שכן הוא נחשב כמי שמחל על האונאה.⁴

עם זאת, בדברי הראשונים שפירשו את דין הגמרא, כפי שאעמוד על כך להלן, מתבאר כי פרק הזמן שנקצב לעניין אונאה הוא רק בקשר לאונאה במחיר, אך לא בקשר למקח טעות שבא לידי ביטוי במום שנפל במקח.⁵ כלומר, לגבי מקח טעות שבא לידי ביטוי במום שנפל במקח, כמו במקרה של בהמה שנקנתה לשחיטה ונמצאה טריפה למשל, זכות הביטול של הקונה איננה מוגבלת לזמן של "כדי שיראה לתגר או לקרובו", אלא בכל זמן שבו מגלה הקונה את המום, וגם לאחר זמן רב, הוא זכאי לבטל את המקח.

התייחסות נוספת של הגמרא למקח טעות ישנה במקום אחר במסכת בבא מציעא, בעמוד פ נאמר:

"המוכר פרה לחבירו ואמר לו פרה זו נגחנית היא נשכנית היא בעטנית היא רבצנית היא והיה בה מום אחד וסנפו בין המומין הרי זה מקח טעות מום זה ומום אחר אין זה מקח טעות תניא נמי הכי מוכר שפחה לחבירו ואמר לו שפחה זו שוטה היא ניכפית היא משועממת היא והיה בה מום אחד וסנפו בין המומין הרי זה מקח טעות מום זה ומום אחר אין זה מקח טעות א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי היו בה כל המומין הללו מהו אמר ליה רב מרדכי לרב אשי הכי אמרינן משמיה דרבא היו בה כל המומין הללו אין זה מקח טעות".⁶

הגמרא עוסקת במקרה שבו המוכר מונה בפני הקונה רשימה ארוכה של מומים שישנם כביכול במקח – בפרה או בשפחה, במטרה שהקונה לא יוכל לאחר השלמת המקח לטעון למקח טעות בשל מום שנפל במקח, מאחר והמוכר יוכל לטעון שהקונה ידע על המום מלכתחילה ובטרם קנה את המקח. בהקשר זה נאמר בגמרא, כי כאשר המוכר מונה רשימה של מומים שאינם נמצאים במקח, ורק כדי "לבטח" את עצמו, אין לכך משמעות, והקונה עדיין יוכל להסתמך על מום ככל שיימצא במקח. זאת מאחר וההנחה היא כי ייתכן והקונה בדק את המקח בטרם הקנייה ומצא כי חלק מן המומים שמנה המוכר אינם נמצאים במקח ועל כן היה סבור כי המוכר משקר וכל המומים אינם נמצאים במקח.⁷ והסכמתו של הקונה לקנות את המקח איננה מעידה על כך שהוא מחל על המום. אולם כאשר כל המומים אכן נמצאים במקח, נמצא כי המוכר לא מנה סתם רשימה של מומים רק כדי "לבטח" את עצמו, אלא ביקש בכנות לידע את הקונה אודות המומים שישנם במקח, ובמקרה שכזה לא ניתן לומר כי הקונה בדק את המקח וגילה כי המוכר משקר בקשר למומים, ועל כן אם הקונה הסכים לקנייה ההנחה היא כי הוא מחל על המומים והוא לא יוכל להסתמך עליהם בעתיד.

מקרה אחרון זה מעורר דיון נוסף. השאלה שיש לשאול היא, האם על מנת שהמומים אכן ייחשבו למומים העולים לכדי מקח טעות יש צורך כי הקונה יבהיר מראש עבור איזו מטרה הוא רוכש את המקח? האם העובדה שהפרה נמצאה נגחנית או נשכנית תיחשב כמקח טעות רק אם הקונה הבהיר או שהיה לשני הצדדים ברור כי הפרה נקנית בשביל לחרוש איתה? ודוק; ברור שאם המטרה של קונה ברכישת הפרה הייתה לשחוט את הפרה ולאוכלה, הרי שזה לא משנה לקונה כלל האם הפרה היא "רבצנית" למשל. הבעיה בפרה "רבצנית" היא רק כאשר הקונה מתכוון לעשות בפרה שימוש

⁴ אצל רלב"ג, לעיל ה"ש 2, בעמ' 282.

⁵ ראה: שולחן ערוך, חושן משפט, רלב, ג.

⁶ בבא מציעא, פ, א.

⁷ ראה רש"י, בבא מציעא, פ, א. בד"ה "הרי זה מקח טעות".